

A III. fejezet tárgya a *pedagógiai kísérlet*. Alig vitatható, hogy e kutatási módszer hozzáértő alkalmazása a komplex pedagógiai valóság feltárása érdekében rendkívül termékeny lehet. De az is tény, hogy a „pedagógiai kísérlet” a pedagógiai szakkifejezéseknek abba a csoportjába tartozik, amelyre az jellemző, hogy azonos elnevezéshez különböző, nemegyszer zavaró értelmezések tapadnak. Ezért indokoltnak tartható, hogy a méréses módszerek közül kiemelten éppen a kísérlettel kapcsolatos kérdéskör kifejtésére kerül sor.

Pontos fogalomértelmezéssel, rendkívül meggyőző példaanyaggal eléri a szerző, hogy a tanulságos fejezetet érdeklődéssel átgondoló olvasóban feltámad az igény e módszer részproblémáiban való további tájékozódásra, s a többi méréses módszerrel való részletes megismerkedésre is.

A könyv IV. fejezete a *Statisztikai módszerek a pedagógiában* címet viseli.

Tanulmányozásához célszerű megszívlelni a szerzőknek a könyv bevezetőjében elmondott tanácsait: alaposan átgondolni, rögzíteni, ismételni.

A fejezet gondolatmenete világos, fegyelmezett, fogalmazása általában pontos. A statisztikai módszerek alkalmazhatóságának bemutatása, az alkalmazásra való megtanítás érdekében kiválasztott példaanyag is nagyon értékes. Úgy tűnik, e fejezet méltán tekinthető a pedagógiai statisztika első hazai jelentkezésének.

A könyv végén közölt *Függelék* bizonyosan a méréses módszerek alkalmazhatóságával ismerkedő pedagógusok fontos segédanyagává válik.

Áttekintve a mű szerkezetét, igen jónak látszik a II. és a IV. fejezet után közölt *Ajánlott irodalom*. Ezzel az önálló továbbkutatás eszköztét teszik könnyebbé a szerzők. Ez az útmutatás még hatékonyabbá válhatna, ha a megfelelő színvonalú, magyar nyelvű művek említése gyakoribb lenne.

Befejezésül még a könyv stílusáról annyit, hogy nyoma sincs benne a „precíz unalomnak”. A szerzők kedvelik az éles fogalmazást, a szenvedélyes hangot. Az értékes, nagyon összetett és egyre inkább a pedagógiai érdeklődés előterébe kerülő témán kívül ez is hozzájárul ahhoz, hogy a szorgalmas „tanulónak” időnként problémázní, vitatkozní támad kedve.

M. NÁDASI MÁRIA

A SZOCIOLÓGIAI FELVÉTEL MÓDSZEREI

Szerkesztette *Cseh-Szombathy László és Ferge Zsuzsa*

Budapest, 1971. Második kiadás. 430 oldal. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A társadalomtudományi megismerés és a társadalomtudományi módszerek megalapozott rendszere kidolgozásának, kikísérletezésének még viszonylag az elején tartunk. Ami a nevelés-tudományi kutatásokat illeti, még inkább elmondható, hogy a kutatás-metodológia kialakításának első fázisában, vagy legalábbis nagyon elsődleges szakaszában vagyunk. Napjainkban egymást követik a kutatásmetodikai pedagógiai konferenciák, egyre sűrűbben jelennek meg az e témakörbe tartozó átfogó és a részleteket föltáró kiadványok, s ezekből is arra következtethetünk, hogy a neveléstudomány és általában a marxista társadalomtudományok kutatási módszereinek még nincs végleges, kikristályosodott struktúrája, s így ennek megalkotása a tudományos fejlődés azonnali és perspektívikus igénye.

Korunkban a társadalmi fejlődés dinamikája, a prognosztikusan jelentkező tudományos, technikai és kulturális forradalom fokozatosan, de robbanásszerűen is jelentkező igényei magas követelményeket állítanak a marxista társadalomtudományok elé. E feladatok megoldása, amelyek a szocializmus fejlett társadalmi rendszerének kialakításából és a technikai, tudományos és kulturális forradalom győzelemre viteléből adódnak — mutatja meg a társadalomtudományok növekvő szerepét és nagy felelősségét, mint elméleti alapot és nélkülözhetetlen eszközt a szocialista társadalmi rendszer tervszerű és tudományos alakításában. A marxista társadalomtudományok teremtik meg az elméleti feltételeket és a tudományos metodológiát a társadalmi tudat és a szocialista öntudat fejlődése számára.

A társadalomtudományi kutatások célját és feladatait abban látjuk, hogy a *társadalom vezetése, megtervezése és prognózisa számára megfelelő elméleti alapokat és metodikai alapelveket teremtsenek*. Ez feltételezi, hogy felderítsük a törvényszerű összefüggéseket, hogy időben érzékeljük az érlelődő társadalmi, politikai, kulturális stb. problémákat és a szükséges, gyakorlati döntések kellő hatékonyságot mutassanak. Az elméletnek és a praxisnak ebben az egységében fogható föl a társadalomtudomány oly módon, hogy az feltétele az előrehaladásnak, ha annak egy maximálisan felhasználható, lehetőség szerinti kész elméleti rendszere, metodikai, metodológiai bázisa

van. A társadalomtudományok növekvő feladataival a marxista társadalomkutatás módszereinek kidolgozása növekvő jelentőséget ért el.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében olvastuk el ismét az első ízben 1968-ban megjelent, s most új kiadásban ismét napvilágot látott, „A szociológiai felvétel módszerei” című kötetet. Ez a könyv nemcsak a szociológiai gondolkodás és kutatás, hanem bizonyos fókáin általában is a marxista társadalomtudományokban alkalmazható metodikai rendszer és az ezekhez szükséges technikai ismeretek átfogó egészét nyújtja. Ennek következtében a *pedagógiai kutatás módszereinek teljesebbé tétele és bizonyos fokú megújítása, a meglévő kimondottan pedagógiai kutatási módszerek kiegészítése érdekében* is célszerű az e kötetben közölt tanulmányokat végiggondolni.

A szerzők — CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ és FERGE SZUZSA — a tanulmánykötet előszavában talán a kelleténél is nagyobb szerénységgel ismertetik azokat a nehézségeket, amelyek e kétségkívül nagyon jelentős vállalkozás végrehajtása során jelentkeztek. A tanulmánykötet ugyanis a mai, viszonylag legmodernebb szocialista és nem szocialista szociológiai irodalom alapján állt össze, megfelelő és gondos válogatás alapján. A szerkesztők úgy vélik, hogy nyelvi nehézségek és bizonyos könyvkiadási jogi korlátok miatt a rendelkezésre álló szociológiai szakirodalom nem volt teljes, bár szerencsére az olvasó ezt nemigen tapasztalja. A tanulmányok a szociológiai kutatás belső mechanizmusa, a szociológiai felvétel struktúrája szerint kerültek egymás mellé és alig érezhető, hogy különböző szerzők műveinek részletei, mert a szerkesztők az egyes fejezetek bevezető részeiben mindig kellő időben és módon hívják föl az olvasók figyelmét ezeknek a részleteknek az egységes kezelésére.

A kötet hat fő fejezetből áll. Ezek: 1. A szociológiai vizsgálatok céljai, alapelvei. 2. Az adatgyűjtés megtervezése. Mintavétel. 3. Adatforrások, adatgyűjtési módszerek. 4. Adatfeldolgozás, kódolás. 5. Méréselmélet. Az adatok értékelése. 6. Az eredmények szociológiai értelmezése.

A 430 oldalas munka jó alapot teremt ahhoz, hogy elsősorban a szociológiai kutatás gyakorlatában tevékenykedő szakemberek számára egységbe kovacsolódjon e szakma „mestersége”, de a pedagógiai kutatásban részt vevők, sőt a tudományos munkák folyamatában személyesen, közvetlenül részt nem vevő olvasók is megismerjék a szociológiai kutatás metodikai elméletét, rendszerét.

A szerkesztők figyelmeztetik az olvasót, hogy a szociológiai kutatás mesterségének, technikájának megismerése még nem jelenti magának a szociológiának a megismerését. Nem az a célja e kötetnek, hogy ennek elolvasása vagy „megtanulása” után fokozódjék az az alap nélküli érzés (amely a pedagógiával kapcsolatban is kísért), hogy a szociológiához „mindenki ért”. A szociológiával kapcsolatban még napjainkban sem tisztázódott teljesen, hogy nem metodológiai tudomány, vagy segédtudomány. Elképzelhető, hogy egyesek ezt az összeállítást elolvassán, olyan újabb készíttést éreznek, hogy a szociológiai kutatás és a szociológiai gondolkodás szabályai, törvényei azonnal és jól alkalmazhatók — akár áttétel nélkül is — bármilyen más társadalmi szektor és problémákör megismerésének, kutatásának alapjaként. A szerzőknek valójában nem ez volt a céljuk, s ezt a kötet bevezetőjében erőteljesen hangsúlyozzák is. A módszerek, a technikai lehetőségek ismerete ugyan rendkívül fontos, *helyes alkalmazásuknak azonban sok más elméleti, elvi és gyakorlati feltétele van*, amelyeket a kutatóknak — dolgozzanak a társadalomtudományi kutatás bármelyik szektorában — figyelembe kell venniük.

Ezek közül mi is megemlítenénk néhány olyan problémát, amely a pedagógiai kutatás során erőteljesen megmutatkozik. A neveléstudományi kutatásban jó ideig viszonylag háttérbe szorult az empirikus kutatás. Most meg esetleg azzal a veszéllyel kerülünk szembe, hogy a *kelleténél is nagyobb mértékben kerülnek felszínre empirikus, az általánosítás, az absztrakció és az elmélet-alakítás szintjére nem emelhető, vagy nem emelhető adatok és anyagok*, amelyek gyakran kellő elemzés nélkül kerülnek még közlésre is. Az empirikus adatok bizonyos elemi természettudományos módszerek alkalmazásával gyakran a pedagógiai kutatás egzaktságának, illetőleg a korábbi pedagógiai kutatásban elterjedt megfigyelést, tapasztalatgyűjtést felváltó új és célravezetőbb formájának a *látszatát* keltik, ez azonban a pedagógiai kutatás valóságos problémáinak megoldását nem viszi előbbre.

Elterjedtek bizonyos *szociológiai kutatásmethodikai divatok* is. A „számimádát” mellett a kérdőívek nagy divatját tapasztalhatjuk, s emellett gyakran a teszteknek a kelleténél nagyobb mértékű alkalmazását is. Ezek a divatok néha látványos, a pedagógiai irodalomban szokatlan technikát jelentenek, de semmivel sem hoznak több és jobb eredményt, mint a pedagógiai hagyományos, kialakult, valóban tudományos módszerei. Különösen a szociometriai módszerek nagyfokú, gyakran minden körületekintés és mérlegelés nélküli alkalmazása jelenti a pedagógiában a fejlődés kétségkívül megmutató jelei mellett gyakran az újabb gondok és problémák jelentkezését. A „technika” ismerete nagy vonzóerőt jelent, de öncélú technikai megoldásoknak, megalapozatlan nevelésszociológiai, „szociológiaszerű” kutatási módusoknak mégsem kellene akkora teret kapniuk, mint amit nemegyszer tapasztalunk.

A kötet végigvezeti az olvasót a szociológiai felvétel hat lépésén, ezeknek az egymás után következő fázisain. Nyilvánvalóan ezeknek az elkülönítése elsősorban didaktikai megfontolásból

történet, hiszen valójában ezek a lépések egymásba ötvöződnek, összeolvadnak, összeszővődnek. Mégis, e lépések világos áttekintése a legjobb lehetőséget teremti meg ahhoz, hogy egy jól végiggondolt, kellően megalapozott pedagógiai kutatásnak is bizonyos értelemben modellje legyen.

A társadalmi jelenségek és folyamatok általában (többnyire a nevelési folyamatok is) oly mértékben bonyolultak és komplexek, hogy csak egy igazán teljes tudományos módszer-rendszerrel válik lehetővé az ezekben rejlő törvényszerű összefüggéseknek a felismerése, s ezeknek a szocialista társadalom érdekében való felhasználhatósága, elsősorban a tervszerű alakítás szándékában. A tudományok gyors növekedési üteme, növekvő átváltozása közvetlen produktív erővé, valamint különös jelentősége a társadalmi folyamatok tervezésében és megoldásában szükségessé teszi a módszertani és metodológiai problémákkal való állandó, rendszeres és elmélyült foglalkozást, s megköveteli a szükséges módszerek folyamatos fejlesztését és ezeknek tökéletesebbé, hatásosabbá és alkalmasabbá tételét. Ezért a pedagógiai gondolkodás és kutatás számára is *a fejlődés lehetőségét* rejt magában a szociológiai módszerek megfelelő kezelése és alkalmazása.

Minden marxista tudományos kutatás módszertana valójában három részből áll. Egyrészt egy általános filozófiai metodológiából, a marxista dialektikus és történelmi materializmus alapjaiból következő általános alapelvekből és törvényszerűségekből, továbbá egy általános metodológiából és a szakmódszertanból. Ismertetett tanulmánykötetünk e két utóbbi területet öleli föl. Az olvasó azonban nem feledkezik meg arról, hogy ezek szintén a dialektikus materialista filozófia összrendszerére mint alapra épülnek, enélkül gyakorlati értelmük, társadalmi alkalmazhatóságuk valójában nem is volna biztosítható, mert a szociológiai kutatás módszerei is a természettudományi és társadalomtudományi módszerekkel való kölcsönhatásban fejlődnek ugyan, de ennek a kölcsönhatásnak a teljessé tételét éppen a marxista filozófia garantálja. Ez biztosítja ugyanis e metodológiának is világnézetileg megalapozó, orientáló és szabályozó szerepét.

Érdemes tehát ezt a kiváló összeállítású kötetet a pedagógiai kutatás menetét és törvényszerűségeit is mérlegelő szempontok alapján át tanulmányozni. A szerkesztők gondos munkájának eredményeképpen a közölt tanulmányok a neveléstudomány számára is figyelemre méltó mondanivalót tartogatnak.

SALAMON ZOLTÁN

DÉNES MAGDA: A NEOHUMANIZMUS ÉS A NÉMET IDEALIZMUS PÉDAGÓGIÁJA

Budapest, 1971. Tankönyvkiadó. 127 oldal. „Egyetemes Neveléstörténet” 30. füzet

Az MTA Neveléstörténeti Albizottságának sorozatában megjelent kis kötetet nem csupán azért üdvözljük, mert saját múltunkban is nagy szerepet játszó, pedagógiai köztudatunkban újabban mégis háttérbe szorult történeti örökségre hívja fel a figyelmet, hanem azért is, mert aktuálisnak érezzük újra a témát: a személyiség harmonikus fejlesztése egyik összefogó kategóriája mai törekvéseinknek s éppen erről, a komplex és egységes, érzékeny és cselekvő, társadalmi-történeti determináltságú és irányultságú emberi személyiségről tudott sokat mondani a tárgyalt két, összefüggő irányzat (úgy gondoljuk, *mindkettő* elemeket szolgáltatott a marxí gondolatkör számára), gyakran az első felismerés lázában és az eredeti megfogalmazás plaszticitásával — akkor is, ha más szavakat használt, például az individualitást a natura, vagy humanitást a kultúra oldaláról nézve.

A szerző áttekinti a neohumanizmus kibontakozását (GESNER, HEYNE), majd az érett neohumanizmus humanitás-eszméjének változásait vizsgálja HERDER, F. A. WOLF, WILHELM VON HUMBOLDT, SCHILLER, GOETHE gondolatainak tükrében, végül a klasszikus német idealizmus filozófusainak (KANT, FICHTE, HEGEL, SCHLEIERMACHER) pedagógiai nézeteit ismerteti. Kiemeli, hogy mindkét irányzat a XVIII—XIX. sz. fordulója haladó polgárságának törekvéseit fejezi ki, amikor proklamálja az ember méltóságát, hivatottságát a szabadságra és önrendelkezésre, s amikor kifejti, hogy az ember társadalmi-történeti lény, s hogy a történelem fejlődési folyamat az emberi nem tökéletesedése felé; s mindkét irányzat hangsúlyozza, hogy a szellemi örök szükségképpen tevékenységben nyilvánulnak meg, és hogy a műveltség nem ismeretek felhalmozásán, hanem az egész magatartáson, az érdeklődésen, az új ismeretek asszimilálására irányuló fogékonyságon múlik. (116—117. l.)

A szerző Németország állapotainak ENGELS-féle elemzéséből indul ki, majd a két áramlat által felvetett problémák fejlődésének leglényegesebb mozzanatait emeli ki biztos kézzel, gondos diszkriminációkkal és a lényegre szorítókozóan, az eredeti művek alapján, az újabb feldolgozások